

ШЕХОВЦОВ О.В.,

*аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»*

КУЗЬМІНА М.О.,

*доктор філософії зі спеціальності
231 «Соціальна робота»,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

ТЕОРЕТИЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Вступ із розкриттям актуальності проблеми дослідження. Актуальність проблеми організації соціально-психологічної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, в сучасному світі вимагає розроблення та впровадження ефективних методів та технологій соціально-психологічної роботи з цією категорією дітей. Теоретичні підходи до організації соціально-психологічної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, є важливим аспектом вирішення цієї проблеми.

Діти, позбавлені батьківського піклування, – це діти, які втратили батьківську опіку та підтримку через різні обставини, такі як смерть батьків, розлучення, злочини або інші негативні події; це діти, які перебувають під опікою держави або інших організацій через втрату батьківської опіки; діти, які залишилися без належної опіки та підтримки батьків або законних опікунів; діти, які потребують особливої уваги та захисту через втрату батьківської опіки або небезпеку для їхнього добробуту [2].

Серед українських учених, які суттєво вплинули на дослідження технологій соціально-психологічної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, слід виокремити М. Бардишевську, О. Бережну,

А. Гусеву, І. Звереву, І. Манохіна, А. Паляничко, Ж. Петрочко, А. Прихожан, Л. Шипіцину, В. Шпак та ін.

Вивчення змісту та особливостей соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, висвітлено у працях багатьох фахівців та науковців у галузі соціально-психологічної роботи, серед яких дослідження Л. Тюпті, Е. Холостової, О. Горбушиної, Г. Бочарової, А. Капської, П. Павленок, В. Шахрай та ін.

Стан проблеми дослідження в науковій літературі свідчить про наявність численних досліджень та публікацій, присвячених соціально-психологічній роботі з дітьми, позбавленими батьківського піклування. Подальші наукові розвідки із соціально-психологічної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, становлять важливий фундамент для розвитку професійної практики та сприяють кращому розумінню потреб цієї групи клієнтів, що підкреслює актуальність теми дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Теоретичні підходи до організації соціально-психологічної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, є важливим інструментом для розроблення та впровадження програм та послуг, спрямованих на захист прав цих дітей та забезпечення їхнього добробуту.

Теоретичні погляди у сфері соціально-психологічної роботи надають можливості для глибокого розуміння потреб клієнтів, а також для розроблення ефективних програм і послуг. Психологічно орієнтована, соціологічно орієнтована та комплексна (біопсихосоціальна) теоретична база допомагає соціальним працівникам та психологам забезпечити комплексний погляд на проблеми та потреби клієнтів, що сприяє більш успішному виробленню стратегій допомоги.

Психологічно орієнтовані теорії соціальної роботи становлять собою сукупність теоретичних концепцій соціально-психологічної роботи, які ґрунтуються на пізнанні закономірностей психологічного розвитку і статусу дитини в суспільстві [1]. Вони зосереджені на психологічних, емоційних, а не соціальних, структурних чинниках виникнення у клієнта складних життєвих ситуацій. З огляду на це, допомога клієнтові може відбуватися шляхом його оптимізації щодо використання особистісних і соціальних ресурсів для впливу на несприятливу ситуацію його життя.

Слід зазначити, що психоаналіз суттєво розширив уявлення про сутність допомоги дітям, позбавлених батьківського піклування, у соціально-психологічній роботі. Психодинамічна теорія соціально-психологічної роботи сфокусована на внутрішньому житті дитини, розглядає її дії та поведінку як такі, що є наслідком процесу мислення, а не

особливостей міжособистісних відносин або навколишньої ситуації. Вона пропонує гарно розроблені техніки діагностування соціального відхилення, дає змогу прогнозувати перспективи поліпшення стану. Представниками цього напрямку можна вважати К. Юнга, А. Адлера, К. Хорн, Е. Фромма, Е. Берна. Активну роль у становленні психоаналітичної теорії відіграла американка М. Річмонд.

Когнітивно-біхевіористська теорія соціально-психологічної роботи ґрунтується на ідеї допомоги клієнтові, орієнтуючись на особливість його мислення, установки, які в кінцевому підсумку спрямовують його дії. Сутність допомоги полягає у регуляції соціальної поведінки клієнта шляхом набуття навичок відпрацьовувати механізми своїх вчинків адекватно до соціальних умов. Гуманістична теорія вбачає головні резерви в особистості самої людини, у початково закладених у неї силах добра, психічного здоров'я й бажання до самовдосконалення. Тому в рамках цієї теорії соціально-психологічної роботи клієнтам відводять роль активних творців власного життя, чий стиль може бути обмежений тільки фізичними або соціальними впливами. Допомога у виборі стратегії дій для клієнта має орієнтуватися на його пошук власного життєвого призначення. Засновниками гуманістичного напрямку в психології вважають К. Роджерса, А. Маслоу, Ф. Перлза, В. Франкла та ін.

Згідно із теорією подвійного (потрійного) мандата в соціально-психологічній роботі, головний якої полягає в тому, що соціальні працівники, психологи, педагоги мають виконувати подвійну (іноді потрійну) роль: сприяти інтересам та потребам своїх клієнтів, а також служити інтересам суспільства [6]. У контексті соціально-психологічної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, теорія подвійного (потрійного) мандата набуває особливого значення. Спеціалісти з соціально-психологічної роботи мають не лише гарантувати дітям безпеку, покриття їхніх основних потреб і захист від насильства, але й працювати над тим, щоб забезпечити їм можливості для розвитку, самореалізації та інтеграції у суспільство.

Можливості використання цієї теорії в соціально-психологічній роботі з дітьми, позбавленими батьківського піклування, передбачають: розвиток програм, спрямованих на формування соціальних навичок та адаптацію до нового оточення; роботу з планування майбутнього дітей, сприяння їхньому освітньому та професійному розвитку; забезпечення психологічної підтримки та терапевтичної допомоги дітям, які пережили стресові ситуації.

Враховуючи складну ситуацію дітей, позбавлених батьківського піклування, соціальні працівники та психологи мають брати до уваги

обидві сторони подвійного (потрійного) мандата – гарантування безпеки та захисту клієнтів, а також сприяння їхньому розвитку та інтеграції у суспільство.

Можливості застосування теорії в соціально-психологічній роботі з дітьми, позбавленими батьківського піклування, полягає у створенні програм та заходів, спрямованих на боротьбу із стигматизацією дітей, яким бракує батьківського піклування; організації та проведенні тренінгів та роботи з громадськими організаціями, спрямованих на популяризацію позитивного ставлення до таких дітей та позначення їхніх потреб у суспільстві.

Можливості застосування теорії системного підходу в соціально-психологічній роботі з дітьми, позбавленими батьківського піклування, полягає в:

1. Розумінні дитини як частини більшої системи: врахування впливу родини, школи, спільноти та інших факторів на життя дитини.

2. Розвитку програм та інтервенцій на основі системного аналізу: створенні комплексних програм, спрямованих на покращення умов для дітей, яким бракує батьківського піклування, з урахуванням впливу різних компонентів системи.

3. Взаємодії з різними рівнями системи: розвитку програм сприяння співпраці між родиною, школою, спільнотою та іншими установами для покращення життя дитини.

Теорія екологічного підходу в соціально-психологічній роботі виникла в контексті розвитку екологічної науки та теорії систем. Її основними авторами є Урі Бронфенбреннер та Джеймс Гарднер. Сутність цієї теорії полягає в тому, що вона розглядає людину як частину більшої системи, що містить родину, школу, спільноту, суспільство та природне середовище. Зміни в будь-якому з цих компонентів можуть мати великий вплив на життя людини.

Можливості застосування теорії екологічного підходу в соціально-психологічній роботі з дітьми, позбавленими батьківського піклування [4]:

1. Родина: розуміння впливу родинного середовища на дитину, сприяння створенню позитивних умов для дитини в прийомних сім'ях або установах дитячого дому.

2. Школа: розвиток програм психосоціальної підтримки для дітей, позбавлених батьківського піклування, сприяння їх успішному навчанню та адаптації до шкільного середовища.

3. Спільнота: створення програм і заходів для залучення громадськості до підтримки дітей, яким бракує батьківського піклування,

сприяння їх інтеграції у спільноту та формування позитивних взаємин з оточенням.

Отже, теорія екологічного підходу допомагає розглядати проблеми дитини, позбавленої батьківського піклування, в контексті ширшої системи, що дає змогу розуміти вплив різних факторів на її життя та сприяти розвитку комплексних програм та інтервенцій для покращення її життя. Теорії та підходи соціально-психологічної роботи з дітьми, що позбавлені батьківського піклування, та сиротами містять: концепції, які уточнюють закономірності та функції соціалізації: в концепції функціоналізму Е. Дюркгейма підкреслено, що соціалізація є головним засобом суспільства, завдяки якому до біологічної та егоїстичної сутності людини додається нова соціальна сутність, унаслідок чого людина отримує можливість вести моральне соціальне життя [3]. Соціалізація – це процес засвоєння людиною соціальних норм і підпорядкування їм. Соціалізація забезпечує міцність і збереження суспільства і передавання інформації між поколіннями.

Джейн Адамс – британська соціальна працівниця – розробила поняття «позитивного виховання» (positive parenting), яке ставить акцент на позитивний вплив на дитину, забезпечення її потреб у любові, захисті, стабільності та позитивних взаєминах [6]. Модель «позитивного виховання» базується на підході, спрямованому на позитивну взаємодію з дітьми, створення сприятливого середовища для їхнього розвитку та навчання батьків (приймочних батьків) ефективних стратегій виховання.

Основними принципами моделі «позитивного виховання» є [7]:

1. Емоційна підтримка: створення емоційно позитивного середовища для дитини, виявлення та вираження любові, розуміння та підтримки її емоційних потреб.
2. Встановлення чітких меж: сприяння розвитку здорового самоконтролю та встановлення чітких правил і очікувань для дитини.
3. Позитивне спілкування: використання конструктивного способу спілкування з дитиною, позитивного підходу до вирішення конфліктних ситуацій та навчання її ефективної комунікації.

Роль моделі «позитивного виховання» полягає в тому, щоб створити сприятливе середовище для фізичного, емоційного та соціального розвитку дитини. Це також сприяє формуванню позитивних міжособистісних взаємин, розвитку самоповаги та самоконтролю. Застосування моделі «позитивного виховання» в роботі з дітьми, позбавленими батьківського піклування, полягає у зменшенні конфліктних ситуацій між прийомними батьками та дітьми; покращенні емоційного стану дитини та створення

позитивного психологічного клімату в сім'ї; розвитку здорових міжособистісних навичок спілкування у дитини.

Результати аналізу наукових джерел за проблемою дослідження показали, що соціально-психологічна робота з дітьми, позбавленими батьківського піклування, ґрунтується на різних теоріях та підходах, що визначають методи та стратегії роботи з цією категорією дітей.

Список використаних джерел

1. Євтух М.Б. Соціальна робота в зарубіжних країнах: навчальний посібник. Київ : СПД Чалчинська Н.В., 2016. 169 с.
2. Лавриченко Н. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы. Київ : ВІРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.
3. Печенко І.П. Проблема соціалізації особистості в контексті сучасної педагогіки. *Вісн. Київ. міжнар. ун-ту* : Серія: Педагогічні науки : зб. наук. пр. Київ : КиМУ, 2006. Вип. 9. С. 207–222.
4. Соціальна робота в Україні: теорія та практика : посібник для підвищення кваліфікації психологів центрів соціальних служб для молоді / за ред. А.Я. Ходорчук. Київ : ДЦССМ, 2003. 264 с.
5. Стадник А., Кузьміна М., Шеховцов О. Теоретичні підходи до організації психолого-соціальної роботи з дітьми, які позбавлені батьківського піклування. *Габітус: науковий журнал* / редкол. : І.В. Шапошникова (гол. ред.) та ін. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 58. С. 98–103.
6. Integrating Technology into Child Welfare Practice: A Theoretical Model for Implementation by Dana Weiner and Fred Wulczyn. Published in *Child Welfare*. Vol. 92. No 2. March/April 2013. Pp. 9–26.
7. Technology and Child Welfare: A Longitudinal Examination of the Organizational Factors Associated with the Adoption of Technology by Jill Duerr Berrick, Jill H. Horwitz, Barbara Needell, and Richard P. Barth. Published in *Children and Youth Services Review*. Vol. 32. Issue 6. June 2010. Pp. 857–865.